

Одуденко А.В.

Прокуратура Деснянського району г. Києва

ОСОБЕННОСТИ ИСКОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОКУРОРА ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА ИНТЕРЕСОВ ГРАЖДАН И ГОСУДАРСТВА В СФЕРЕ ЗЕМЕЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотация

Статья посвящена исследованию особенностей исковой деятельности прокурора при осуществлении представительства интересов граждан и государства в сфере земельных отношений. Определяется содержание защиты прокурором интересов граждан и государства в этой сфере, анализируются особенности правового регулирования та задачи исковой работы прокурора, выделяются проблемные вопросы.

Ключевые слова: исковая деятельность, прокурор, защита, земля.

Odudenko A.V.

Prosecutor Desna District, Kyiv

THE FEATURES REPRESENTATION PROSECUTOR IN COURT THE INTERESTS OF CITIZENS AND THE STATE IN THE FIELD OF LAND RELATIONS

Summary

The article investigates features representation prosecutor in court the interests of citizens and the state in the field of land relations. Determined by the nature protection Prosecutor interests of citizens and the state in this area analyzes features of its legal regulation and challenges the limitation of the Prosecutor highlighted problematic issues.

Keywords: limitation of activity, prosecutor, protection, land.

УДК 340.1

ПРАВОРОЗУМІННЯ ЯК СПОСІБ ОСМИСЛЕННЯ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Романюк Є.О.

Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України

У науковій статті досліджено феномен праворозуміння як одного зі способів осмислення правової реальності. Встановлено, що весь період існування цивілізації супроводжується суперництвом двох основних типів праворозуміння – природно-правового і позитивістського. Визначені та проаналізовані основні недоліки та переваги кожного із зазначених типів розуміння права.

Ключові слова: право, праворозуміння, правова реальність, природне право, позитивне право.

Не викликає заперечень той факт, що об'єктивність права як явища соціальної реальності передбачає суб'єктивність поглядів на його зовнішній образ. Таким чином, теоретико-правовий плюралізм у розумінні права обумовлений як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Об'єктивними факторами є історичні тенденції розвитку суспільства, національні відмінності, цивілізаційні процеси. Основу ж суб'єктивних чинників становлять особливості світосприйняття, індивідуального пізнання світу людиною тощо.

Без перебільшення можна констатувати, що проблема праворозуміння займає центральне місце в юридичній науці. Проте, як не парадоксально, сам феномен праворозуміння досліджено поверхово. Разом з тим окремі спроби аналізу цієї проблеми здійснюються, внаслідок чого виокремлюються різноманітні підходи до дослідження праворозуміння як специфічного феномена.

Загальнотеоретичні аспекти праворозуміння досліджувалися такими вченими, як В. Д. Бабкін, О. В. Зайчук, В. С. Журавський, В. П. Казимирчук, М. І. Козюбра, О. Л. Копиленко, О. М. Костенко, С. І. Максимов, Г. В. Мальцев, В. А. Муравський,

В. С. Нерсесянц, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, П. М. Рабінович, С. П. Рабінович, А. О. Селіванов, Т. І. Тарахонич, О. Д. Тихомиров, Л. С. Явич та ін.

Проте, на завершеність і повноту не може претендувати жодне визначення та розуміння права, адже в процесі трансформації суспільно-політичних відносин змінюються обґрунтування та «докази», які використовуються в обґрунтуванні того чи іншого розуміння права. У праві тісно переплітаються духовні, культурні, етичні засади, внутрішньодержавні та міжнародні, цивілізаційні й загальнолюдські аспекти, наукова істина та цінності добра і справедливості, досягнення правової теорії та практичний юридичний досвід, правові ідеали, інституціонально-нормативні утворення і правові відносини. Саме тому «втиснути» все це у межі якоїсь універсальної дефініції просто неможливо.

Здебільшого праворозуміння розглядається як категорія доктринальної правосвідомості, тобто наукова категорія, що пов'язується з науковим пізнанням. Терміном праворозуміння позначається не лише поняття права чи його визначення, а й уся сукупність загальнотеоретичних понять і визначень, що охоплюють правову реальність.

При цьому принагідно підкреслити, що праворозуміння – це один із постулатів права як відображення «згустків» правової реальності, а розуміння права – це саме його пізнання, водночас як розуміння у праві – це пізнання того, що пов'язано з правом, його формуванням та реалізацією [1, с. 50].

Проте весь період існування цивілізації супроводжується суперництвом, протиставленням і навіть боротьбою двох основних типів праворозуміння – природно-правового і позитивістського. Саме тому доцільно, на нашу думку, зупинитися саме на цих двох концепціях розуміння права.

Їх суперництво, констатує С. І. Максимов, охоплює всю історію правових ідей від стародавніх часів до наших днів. Це зумовлено тим, що кожен із цих підходів акцентує свою увагу на справді необхідному аспекті права або правової реальності, хоча й робить це однією стороною. Так, класичні теорії природного права роблять акцент на морально-ціннісній стороні права, розглядаючи природне право як моральний критерій для оцінки і зразок для формування позитивного права, так само як класичний правовий позитивізм розглядає право лише як систему норм, встановлених державою і забезпечених його примусовою силою. Проте право не може бути зведено ні до моральної належності, ні до примусовості. Воно є єдністю відображених зазначеними концепціями сторін, які, дотримуючись традиції, називають «природне право» і «позитивне право» [2, с. 36]. Хоча на сьогоднішній день, як підкреслює С. П. Рабінович, складність і певна парадоксальність нинішнього етапу розвитку юридичної науки полягає в тому, що з огляду на світоглядний та методологічний плюралізм залежність у ній між типами праворозуміння і концептуально-методологічними підходами вже не є лінійною та жорстко детермінованою [3, с. 54].

Оскільки позитивізм і природно-правова школи праворозуміння мають багато течій, слід зацентрувати увагу на універсальному, узагальненому розумінні цих двох концепцій.

По суті, питання «що є право?» є важливішим для природно-правової концепції праворозуміння. Прихильники позитивізму вбачають у праві лише писані норми, що викладені в законах та інших нормативних актах. Вони впевнені: оскільки мова є основним засобом спілкування людей, то, відповідно, лише словами та поняттями держава може висловити, які вчинки людей є правомірними, а які – ні.

Цікавою в цьому контексті є думка А. В. Стовби, висловлена у вступі до монографічного дослідження вченого «Правова ситуація як исток бытия права»: «Уявімо собі, що якась глобальна катастрофа знищила всі матеріальні носії права – зводи законів, кодекси, Інтернет-сайти, електронні бази даних, збірники судової практики... Чи буде це означати, що зникло саме право? Чи означає це, що можна безкарно вчиняти вбивства, грабувати, порушувати договори? Очевидно, що ні. Однак як же буде існувати в такому випадку право? Говорячи філософською мовою, чи існує право до і крім законодавства, і якщо існує, яка його структура і спосіб буття?» [4, с. 1].

Для позитивістського ж типу розуміння права цієї проблеми майже не існує, адже право для нього – це вже офіційно встановлені, нормативно закріплені правила поведінки.

Основною відмінною характеристикою позитивізму як способу осмислення права є ототожнення «права» і «позитивного (писаного) права». Пояснення феномену права через поняття держави і навпаки є,

на нашу думку, основним недоліком цього типу праворозуміння. Якщо, відповідно до теорії природного права, воно за своєю сутністю є гуманістичним і не може руйнувати людську природу, то закон, який визнається основним у теорії позитивного праворозуміння – може, про що свідчить епоха радянського тоталітаризму за часів Й. Сталіна.

Позитивний тип розуміння права часто «звинувачують» у зневажливому ставленні до прав людини, що визначаються як простір її свободи, який їй визначає та надає держава.

У цій тезі прослідковується ставлення до людини як до підпорядкованого владі об'єкта, а не як до вільної особистості. Завжди існували крайні форми легізму, які вважаються тоталітарним праворозумінням (прикладом є вже згаданий нами тип праворозуміння колишнього СРСР, особливо у 30-ті роки ХХ ст., а також фашистської Німеччини).

Водночас справедливою є думка С. І. Петровці, що абсолютне заперечення позитивних рис концепцій позитивізму є необ'єктивним, до того, може стати ще однією крайністю після майже повного неприйняття радянською правовою думкою теорій природного типу розуміння права [5, с. 38].

Позитивний підхід до розуміння права може слугувати свого роду основою удосконалення законодавства, розроблення правил законодавчої техніки, обліку та систематизації нормативних актів, інформаційно-пошукових систем та інших перспективних напрямів розвитку правового регулювання. На цьому підході базуються прийоми тлумачення і застосування правових норм, правила вирішення юридичних спорів тощо. Тому чіткість змісту (формальна визначеність) права як невід'ємна на сьогоднішньому етапі розвитку нашого суспільства властивість права набуває особливо важливого значення при розгляді її в контексті саме позитивістського типу праворозуміння.

Окремі положення концепцій позитивістського типу праворозуміння мають важливий та позитивний характер і є необхідними для з'ясування сутності права як ефективного регулятора суспільних відносин, оскільки здійснюючи дослідження проблематики права з позиції позитивістської концепції, право розглядається як нормативне утворення, система діючих, об'єктивно зумовлених правових норм та принципів, які приймаються (санкціонуються) державою. Йдеться про позитивне, об'єктивне, формально визначене право. В цьому контексті виокремлюється нормативність, як властивість права, а також загальнообов'язковість та примусовість, яку держава може застосовувати для підтримання такого стану в суспільстві, за якого б усі відносини в суспільстві, що склалися, надійно зберігалися такими, якими вони є, тобто для підтримання стану правопорядку.

Важливим також є те, що на основі досягнень юридичного позитивізму ХІХ ст. утворилася значна частина тематики сучасної загальної теорії права, розроблено прийоми і правила тлумачення текстів законів, порядок застосування правових норм тощо. Нарешті, на думку О. Е. Лейста, за допомогою позитивного праворозуміння можуть бути забезпечені законність та верховенство права, які приводять до їх офіційного закріплення і єдиного розуміння [6, с. 61].

Отже, на нашу думку, слід ще раз наголосити, що в контексті позитивізму право має специфічне внутрішнє наповнення. Зокрема, основними сутнісними властивостями права в контексті позитивістського праворозуміння є загальна обов'язковість та нормативність права як регулятивної системи;

формальна визначеність як підстава визначення меж свободи у праві; державна гарантованість як основа підтримання законності та правового порядку, що будуть досліджені нами далі.

На нашу думку, теорія позитивного права тримає, на жаль, певну «дистанцію» від тих цінностей та моральних засад, які передбачені природним правом. Серед основних завдань позитивістської концепції праворозуміння прихильники природно-правова доктрина вважають приведення поведінки людини в суспільстві відповідно до вимог її природи.

Протилежна позитивістській, ідея природного права тривалий час розвивалася як абсолютне природне право і ґрунтувалася на переконанні в існуванні незмінних і загальних законів життя та людських відносин. Вважалося, що кожна жива істота має природні властивості, які неминуче виявляються у її поведінці, а природний закон – незмінна й універсальна етична (або правова) норма людської поведінки [7, с. 108].

Теорія природного права містить у собі декілька варіантів її розуміння, проте основним її аргументом проти позитивізму є те, що закони, прийняті державою, не позбавлені помилок. Вони нерідко відображають лише егоїстичні інтереси тих, хто має владу, і такі закони можуть суперечити суспільній правосвідомості. Прихильники теорії природного праворозуміння наголошують на тому, що не можна називати «правом» усе те, що може так і залишитися на папері. Крім того, тексти законів часто містять неточності, тривалий час можуть не оновлюватися і не доповнюватися, водночас як суспільство вже готове до сприйняття досконаліших законів. Таким чином, можна зробити висновок, що властивість верховенства права над писаним законом, яке відображає лише інтереси влади, ґрунтується саме на природно-правовому типі праворозуміння.

У процесі тривалої дискусії про праворозуміння багато науковців так зване «вузьке» розуміння права визначають лише як державне веління і досить гостро його критикують.

Дійсно, наявність у законодавстві «мертвих», недіючих норм, декларативних принципів, які не відповідають сутності суспільних відносин, спростовує твердження про збіг законодавства і права. Замість ізольованого, диференційованого вивчення окремих аспектів правової діяльності нині запропоновано її узагальнене усвідомлення, уявлення про цінність правової структури суспільства, про багатогранність підходів до праворозуміння, про необхідність поєднання системного, структурно-функціонального підходів до вивчення правової дійсності з нормативно-ціннісним, аксіологічним підходом. Широкий підхід до праворозуміння не означає заперечення нормативності права, що визначає правову міру можливої і необхідної поведінки. Ідея різнобічного, багатосистемного підходу до права дозволила поглибити його розуміння як єдиного цілісного феномену.

Крім того, розуміючи право як форму суспільної свідомості, що відображена в нормативно-правових актах держави, які покликані відобразити міру свободи людини, соціальну справедливість, рівність та інші соціальні цінності, М. М. Марченко стверджує, що «державна – виключний творець законів, однак не права» [7, с. 110–111].

Позитивним аспектом природного типу праворозуміння є визнання важливості та значущості ролі кожної окремої людини в житті суспільства

і держави. Визначальний вплив на розвиток ліберальної концепції до розуміння прав людини справило саме визнання основними цінностями прав і свобод людини. Людина, її права і свободи як першооснова та одночасно основна мета діяльності держави є провідною ідеологією сучасних демократичних держав.

На нашу думку, розуміння права виключно як державного атрибуту може призвести до свавілля з боку влади або здійснення політики сили. Формальна дефініція, якщо її розглядати як сукупність правових приписів, може скласти враження занадто вузького бачення права, оскільки замикає його в такому випадку межами позитивного права і обмежує його уявлення про законслухняність, яка формується тільки навколо поняття держави, яка приймає правову норму і санкціонує її дію. Водночас позитивне право залишається головним регулятором суспільних відносин, і його роль не варто недооцінювати.

Сучасне розуміння права розвивається завдяки взаємодії традиційних шкіл права на основі гуманістичних цінностей та ідеалів права. Разом з тим динамізм права призводить до зміни його ролі й місця в різних суспільствах, його більшої соціально-регулятивної багатоманітності і, відповідно, до різних підходів до його розуміння, що відображається в сучасних концепціях.

В усіх деталях, як у боротьбі передових і другорядних політико-юридичних поглядів, у зіткненні різних філософських та теоретичних позицій, посягальних схем та іншого здійснюється розширення і поглиблення знань про право. Однак саме у правопізнанні, лише через збагачення уявлень про зміст і форму права, його генезис і механізм дії, роль тощо накопичується та «критична маса» ідей, яка робить у гносеологічному плані можливим (за відповідного збігу певних об'єктивних обставин і суб'єктивних факторів) створення справжньої наукової теорії права [8, с. 14].

Принагідно зазначити, що на сучасному етапі, ґрунтуючись на традиції визнання залежності всіх форм буття від людини, її сутності в сучасній вітчизняній філософії права висловлюються цінні та перспективні ідеї, які здатні змінити усталені стереотипи в розумінні права та слугувати методологічним підґрунтям його наукового дослідження. Сутність права має метафізичну природу і його можна пізнати лише розкривши філософське його джерело, а воно – в природі людської особистості, в її духові, субстанцією якої є свобода. Отже, осмислення права як елементу людського буття в його цілісності й граничності, атрибуту людського духу, вказує на підставу більш глибокого розуміння предмета, ніж в позитивно-аналітичній юриспруденції. Під цим кутом зору дослідження проблем права здійснюється в більш первинний і фундаментальний спосіб, а відтак воно є парадигматичним і постає оновленням методологічним обґрунтуванням новітніх концепцій праворозуміння нормотворення і нормозастосування, новітньої доктрини і практики українського права [9, с. 9–10]. Або, наприклад, інший дослідник – С. І. Максимов обґрунтовує ідею закономірності кореляції образу людини й образу права, сутність якої полягає в тому, щоб той чи інший образ права (або картина світу, праворозуміння), а також правова система, що ним визначається, орієнтується на певний образ людини (або концепцію сутності, природи людини) і від неї беруть свій облік як від вихідної точки [2, с. 192].

Список літератури:

1. Оборотов Ю. Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права / Ю. Оборотов // Право України. – 2010. – № 4. – С. 49–55.
2. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления : [монография] / Максимов С. И. – Харьков : Право, 2002. – 328 с.
3. Рабінович С. П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні : [монографія] / Рабінович С. П. – Львів : Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2010. – 576 с.
4. Стовба А. В. Правовая ситуация как исток бытия права / Стовба А. В. – Харьков : ФО-П Лисяк Л. С., 2006. – 176 с.
5. Петровіч С. І. Сучасне праворозуміння як наукова основа дослідження законності / С. І. Петровіч // Держава і право : зб. наук. праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – Вип. 13. – С. 38–44.
6. Лейст О. Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права / Лейст О. Э. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2002. – 288 с.
7. Принцип верховенства права: проблемы теории та практики : монографія : у 2 кн. / [ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2008–2008. – Кн. 1: Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії / [відп. ред. Н. М. Оніщенко]. – 2008. – 344 с.
8. Кленнер Г. От права природы к природе права / Г. Кленнер ; [пер. с нем. ; под ред. Б. А. Куркина ; вступ. статья Л. С. Мамута]. – М. : Прогресс, 1988. – 320 с.
9. Л. Г. Удовика Проблема формування образу людини у праві (гносеологічний аспект Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – Вип. 26. – С. 9–16.

Романюк Е.А.

Институт государства и права имени В.М. Корецкого
Национальной академии наук Украины

ПРАВОПОНИМАНИЕ КАК СПОСОБ ОСМЫСЛЕНИЯ ПРАВОВОЙ РЕАЛЬНОСТИ**Аннотация**

В научной статье исследован феномен правопонимания как одного из способов осмысления правовой реальности. Установлено, что весь период существования цивилизации сопровождается соперничеством двух основных типов правопонимания – естественно-правового и позитивистского. Определены и проанализированы основные недостатки и преимущества каждого из отмеченных типов понимания права.

Ключевые слова: право, правопонимание, правовая реальность, природное право, позитивное право.

Romaniuk E.A.

Institute of State and Law named after V.M. Koretsky
National Academy of Sciences of Ukraine

LEGAL UNDERSTANDING AS A MEANS OF INTERPRETATION OF LEGAL REALITY**Summary**

In a scientific article studied the legal understanding phenomenon as a method of interpretation of legal reality. It was established that the entire existence of civilization is accompanied by the rivalry of two basic types of law – natural and positive legal understanding. Identify and analyze the main advantages and disadvantages of each of the selected types of legal understanding.

Keywords: right, legal understanding, legal reality, the natural right, the positive right.